Олесько Островський.

Зруйноване Батурина.

(Один колишня столиця України, а тепер місточко конотопського повіту)

(Історичне оповідане.)

Або добути, або дома не бути!

Горячкував ся ґенеральній писар Пилип Орлик, на ґенеральній раді гетьмана, Івана Мазепи, і військової старшини, котра відбувала ся в батуринськім замку в дн. 24. на 25. жовтня 1708 р.

Заклик сей горячо підхопили присутні на раді: полковники, сотники й значні козаки.

— А й справді, чого зволікати? — несли ся з усіх боків запитаня.

— Нема чого зволікати! — доказував Орлик. — До вас, пане Гетьмане, і до вас панове: полковники, сотники й братчики-козаки, буде річ моя. Ви тільки подумайте хто були наші діди і нащо звели ся ми, їхні онуки.... Згадайте гетмана Богдана.... Земля нехай єму пером.

— Земля нехай йому пером! — проказала в один голос вся рада.

— В руках у Хмеля була Україна, було козацтво, сила й чернь. З Хмелем зносились і листувались: царі, королі і державці. Хмель не був у московського царя покорі не дивлючись на всі домаганя бояр, бо гетьман на доказ своєї правди, що він є тільки спільник царя, а не підданець міг кинути за московський кордон свою булаву, а з нею: сто... двіста, триста тисяч списів!

— Се правда! — крикнув сердюцький полковник Чечель.

— Але правда також і те — говорив Орлик далі — Хмель помер, а колеса нашої фортуни, покотили ся навзад. Тільки 50 літ минуло, а така велика зміна! Чи ти не гетьмане, маєш в руках таку владу, яку мав найстарший з гетьманів і державців України, Хмель? А ви, панове полковники, маєте ті права і привілеї, що мали ваші діди? Ні й ні! Всі ми в купі взяті — є лише тіньми наших великих предків.

— Наші великі попередники померли, — сказав на то Мазепа, — померли з ними й їх діла.

— Ніколи! Діла і вчинки людські, погані й добрі, ніколи не вмирають! — запротестував Орлик. — Ми ни справді можуть померти, коли ми власними руками задушимо їх! Коли ми власними руками забемо себе в кайдани, надінемо пута і віддамось голіруч Москві! Не дай Боже ні мені, ні моєму родови, ні нащадкам навіть в десятім поколінню, дожити до такої ганебної години!

Чечель не зміг далі мовчати; він вже давно порвав ся і собі сказати слово. І нарешті заговорив. Скільки ненависти було в його словах до Москви і всього московського. Ненависти тяжкої, глибокої так що в ній топитись ся можна б утопити всю ворожу націю.

— Ратуймо ся від московської напасти! Ратуймо ся бо далі буде пізно! Україну вашу неньку, вже й так не пізнати! Се труп: поприщений, обкиданий болячками та виразками. Смородом несе від такого трупа. І цар ренегує: закопати Україну! поховати нашу неньку! Але у нас ще є ліки — наша міць і наші шаблі, і ми вилічимо нашу батьківщину від хороби. Мої панове! Прийшли — се Москалі і все московське: їх порядки, для нас чужі і некорисні; їх сваволя гірша від ляцької. Сліпий тільки не бачить для чого цар понасилав воєвод на Україну. Москва завзялась обкраяти владу гетьмана і ґенеральної старшини. Гетьмана вона хоче замінити воєводою, котрий засів у Києві, а військову старшину — своїми ґенералами. Наша батьківщина залюднена московським військом, яке душить і нищить наші маганя за права і привілеї.

— Се правда! — прорвав ся крик між старшиною.

— Москва хоче в нівець знищити Україну, обмоскалити її! — говорив Чечель далі, і наче каміня котив гори на голови присутних. Старшину винищити, козацтво завдати в москалі, а вільний люд повернути в кріпацтво! Ви ось ще тільки рік-два помовчіть, то й дождетесь.

Вже діждались! залевняв сотник Дмитро Чигрин. Москва вічно воює, і наші козаки у всіх її потребах не-сей ведуть. Козацтво в походах гине, наче мухи в осени, а Москалі отаборились по козачих оселях, їдять козачий хліб, сплять на козачій постелі! Козаки руйнують ся походами, а в дома їхні жінки панькають ся з московськими салдатами!

Далі вже ніхто нікого не слухав, а всі присутні говорили разом. Болюче питане зачеплено... У кождого так богато накипіло в серці і надушці проти зрадливого сусіда, що нічого було сподіватись, аби загалі не дійшло до гарячого і нарікане само собою спинилось.

Мазепа бачив, який настрій опанував радою і підняв до гори булаву.

— До діла панове! — закликав гетьман. — І мала дитина знає, що Москва не спільник наш, а лютий ворог! Москва чужі фортеці здобуває лише козаками, але і свої будує руками козацькими! Славна рало! Я думаю, що вже крайній час нам залишити терпіти варугу московську, а Москалеви — панувати на Вкраїні.

Час! щира правда, пане гетьмане — закричала ґенеральна старшина.

І от серед загального обуреня зачув ся голос в оборону московських порядків. Старшина прилуцького полку Іван Ніс, молодий ще на літа, але старий розумом, звернув ся до гетьмана із затитом:

— Для мене, пане гетьмане, багато неясного.

— А що саме? — здивував ся Мазепа.

— Двайцять літ ти був таким вірним цареви, що всі тебе звали запроданцем московським, вибачай на сім слові. А тепер ти раптом відсахнув ся від царя, і намовляєш старшину до бунту. Отсе ти не гаразд робиш, ти із за своєї пихи, хочеш людий втопити. Та й хто сказав, що нам вже так погано під Москалем живеть ся?... Були часи, коли за ляцького панованя, зовсім не можна було животіти.

Більше не дали говорити Носови, Старшина закричала, загукала. На него дощем посипались проклони і лайки:

— Шпиг московський!

— Зрадник!!

— Запроданець!!!

— Чесна радо! — протестував Ніс, склавши руки долонями докупи. — Ви мене не так зрозуміли... Я ваш... Я з вами!...

Тимчасом Мазепа прикликав до себе Чечеля.

— Сей чоловік проговорив ся, він небезпечний. Я його не візьму з собою, а лишу в Батурині під твій догляд пане полковнику.

— Буде все як ти сказав пане гетьмане — клонив ся Чечель.

— Славна Радо! — звернув ся потім гетьман до всіх; — я тільки що вислухав докір, що двайцять літ був „запроданьцем“... Панове! Сьвідчусь богом, що се не правда! Двайцять літ я готуюсь до війни з царем, а що прикладав ся вірним йому, так же не раз так само прикидав ся перед Поляками і батько Богдан. Я ранійш не закликав до війни, бо ніяк було. Але я сей час використав у певній мірі: скрізь на Вкраїні я побудував фортеци (нїби для царя) придбав армати і гроші! А тепер коли Швед йде на Москву, отже прийшла нагода і нам взятись за шаблі. Так до зброї панове!

До зброї

— На погибель Москві!

— За волю України!

— За наші привілеї!

— Раді кінець! — перекричав усіх Мазепа. — Панове полковники, подбайте, щоб військо було готове в похід. Вже розвиднясть ся; через годину я вирушу з вами. Батурин лишаю на ласку божу і опіку пана Чечеля. — дорадниками йому призначаю: пана Кенїґзена і сотника Чигрина.

Гетьман підвів ся з крісла, на якім не рухаючись сидів цілу ніч... Ноги отерпли; перед очима намить поплили круги. Орлик накинув на плечі гетьмана золотом мережану керею і той вийшов у парк освіжитись...

(дальше буде)

ВСЯЧИНА.

Знаменита проба холоднокровности.

Підчас останних маневрів в Америці панувало між офіцирами північної та полудневої армії певного рода напружене. Один майорщо уважав себе обидженим одним капітаном, вислав до нього визив. Капітан місто дати базпосередну відповідь запросив майора до себе для обговорення справи. Майор удав ся до шатра капітана, в якім находило ся много инших офіцирів. Капітан сидів спокійно на одній бочці та курив люльку. Коли побачив майора, сказав таке: Я собі звичайний жовнір, який ще в своїм житю ні разу не вистрілив з пістоля. Зрозумієте отже, що в двобою на пістолі ми рівнати ся не можемо; ви побідите мене з цілою певностию. Я маю инший спосіб. Отсе стоять дві бочки з порохом. В кождій з них провертів я діру, до котрої вложу люнт. Опісля сяде кождий з нас на одній бочці та запалимо люнти. Котрий з нас довше висидить на бочці дивлячи ся на горючий люнт, той побідить. Присутним офіцирам такий рід двобою дуже подобав ся, Тож і майор на нього згодив ся. Сиділи оба офіцири кілька перших хвиль спокійно та гляділи на горючі люнти. Майор ставав з кождою хвилею несупокійнійший, а капітан без найменшого зворушеня курив дальше свою люльку. Коли огонь на люнті був віддалений від бочки ледви кілька центиметрів, майор зі страхом відскочив з бочки, вирвав люнт та крикнув: „Але-ж се очевидне убийство! Капітане, я вам прощаю, виймайте свій люнт!“ — „Пане майор“ каже капітан, поволи підносячи ся з бочки, „будьте спокійні, бочки є наповнені лише — цибулею“.

Плач у зьвірят

В буденному житю зда-льно говорять: „плаче як бібр“, або „проливає крокодилячі слези“, „плаче кровавими слезми“ і т. д. Здавалоби ся декому, що сї приказки зложили собі люди от так з уяви. Уява людська буває деколи буйною, навіть дуже, однак в наведених примірах висказ суть відбитем правди.

В понятю чоловіка плач, загально кажучи, есть обявом і висказом жалю і болю. Чи зьвірина, як єство жиюче і непозбавлене чутя жалю і болю? Велика скількість примірів, підглянених з житя зьвірят потверджує вповні потверджене правдивости поперше наведених висказів.

Висказ „плаче як бібр“ доводить що бібр справді плаче, довго заливає ся сльозами, спокійно, без голосіня і хлипаня. В дійсности, коли бібр зістане зловлений і коли втратить надію на ратунок, плаче гірко. Плаче і безнастанно і сами ця бобра, коли єї забирають мале, сумує до двох тижнів і худне дуже.

В Египті над берегами Ніля, проносить ся частодитинячий плач. Знадженний тим голосним плачем дитини, несьвідомий чоловік переконуєть ся, що зголоднілий крокодиль плаче, глядячи поживи, необережний глядає плачучої дитини, може статись жертвою переголоднілої превеликої ящірки, наколиб заблизько де неї підійшов. Ось і висказ „проливає крокодилячі слези“. Ще в нинїшних часах деякі племена конської землї віддають почесть крокодилям, а обовязком т. зв. „сьвятої сторожі“ єсть доставляти падла обжорі потворови.

Ящірки одної мексиканської породи плачуть кровавими слезами, які суть крівавим випливом, витікаючим в часї небезпеки в борбі з иншими ящірками.

Загально відомі суть приміри плачу, і обильного проливаня сльоз у малих, коли їм забирають малих, дражнять їх, бють або ранять. — виражаючи тим способом чуте болю і жалю.

У смертельно раненої серни з великих її чорних очий пливуть обильні слези.

Пси плачуть дуже часто.

Тровлений заяць видає крик, похожий на плач а з очий пливуть слези.

Старий щур плаче, коли бачить втопленого, або зловленого в пастці товариша.

Зьвірята пережуваючі мають провід слезний в ямині очній і могуть легко слезити, — не дармож то й говорять „плаче як теляця“.

Взагалі однак зьвірина не плаче так легко як чоловік.

Житє чоловіка через 50 літ.

Чоловік через 50 літ пересічно працював 6500 днів і ночей переспав 4000 днів і ночей перегуляв. Через 5000 днів був хорий. Перейшов просторінь 19000 кільометрів, з'їв 36000 обідів, в тім 7000 кільоґрамів мяса 1800 кільоґрамів яєць і огородовини, як також випив 4200 літрів розличного рода напитків. — Так жив чоловік через 50 літ.

На що Американці видають гроші

Подаємо тут офіцияльні цифрові дані про суми, які видає річно Америка на напитки, куріне, поїздки на автомобілях і дорогоцінности.

Пиво. За послідних 12 місяців випито 64 і пів міл. бочок пива; кожда з них має 500 куфлів, куфель коштує 5 центів, що дає 1.612.500.000 долярів.

Горівка. За минувший рік випила Америка 443 і одна третя мілонів ґальонів горівки. Середно можна числити порцію по 10 центів. Значить, Америка видала на горівку $900,000 000. Цифра ся дає суму два рази більшу, як ся, яку видала країна на хліб в сім році. Всї пекарні Америки торгували хлїбом на суму 397,000.000 долярів. Видатки країни на пиво перевисшають чотири рази видатки на хліб!

Тютюн. Американські фабрики виробили циґар, папіросів, табаки до нюханя і жваканя приблизно за 416 міл. долярів. Дамські прилади коштували країну тільки 884 міл. долярів. Цукор країни коштував около 275 міл., масло молоко і сир около 279 мілїонів долярів. Таким способом Америка видає більше на тютюн, як на такі конечні припаси як молоко, сир і масло. Тільки за один рік пущено з димом понад 7 і пів мілїярдів циґар.

Вартість автомобілів доходить до 860 мілїонів долярів, а ще в мин. році видано на автомобілї 253 міл. долярів. Того самого року на учителів народних шкіл професорів ріжних наукових заведень усіх держав видано також 253 мілїонів долярів. Так отже на образоване видано таку саму суму, що і на автомобілї, а пересічний шофар заробляє більше, чим звичайний професор.

За 10 літ протратила Америка на брилянти понад 300 мілїонів долярів. За послідний рік протратила ще 42 і пів мілїона долярів на брилянти та 10 мілїонів на перли.

В самім Ню Йорці має бути брилянтів більше чим на 500 мілїонів долярів. Та сума перевисшає двічи цінности усіх шкіл, університетів та инших наукових закладів міста.

На мережево, спроваджене з заграниці, протратила Америка в мин. році 42 мілїонів долярів.

На содову воду та морожене протягом року тратить Америка 320 мілїонів. Отже більше, чим пр. на обув. На чеколяду тратить Америка 134 мілїонів долярів, значить ся більше, чим на прикрасу домів та на шпаляри, котрими обклеюють стіни.

—

Тайна є твоїм невільником доки її додержуєш; коли-ж її зрадиш, тоді станеш ся її невільником.